

ДОСВІД США ПРИ ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНИХ СКЛАДОВИХ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Актуальність вивчення досвіду використання зарубіжними країнами різноманітних інструментів для впровадження концепції сталого розвитку зумовлена тим, що ця концепція сьогодні є провідною при формуванні соціально-економічного курсу України. У статті проаналізовано позитивні результати формування соціальних складових політики сталого розвитку Сполучених Штатів Америки з точки зору імплементації корисного досвіду в Україні. Простежено еволюцію економічної політики США – від ліберальної у 1980-х роках до протекціоністської у другому десятилітті нинішнього століття; визначено принципи екологічної політики цієї країни (рівновага витрат і прибутку в механізмі екологічного регулювання; здорова конкуренція суб'єктів екологічного бізнесу; екологічна відповідальність урядів штатів та муніципальних органів) та джерела її забезпечення; охарактеризовано ефективні інструменти американської системи соціального забезпечення та ринку праці, зокрема страхування та федеральні програми соціального захисту.

Визначено, що прийняті в США методи та підходи до екологічної та соціальної проблематики для вітчизняного становлення політики сталого розвитку можуть бути корисними з позиції запровадження детально пропрацьованих інструментів екополітики й механізмів вирішення соціальних та економічних проблем на регіональному рівні. Адже США та Україна мають різні вихідні умови впровадження концепції сталого розвитку. Якщо теоретичною основою вирішення проблематики сталого розвитку для США є концепції позитивної держави соціального захисту й економікоцентричного підходу, за якими економічна міць держави створює фінансові передумови вирішення проблем соціального та природоохоронного характеру, то Україна з

низьким економічним потенціалом лише наближається до запровадження принципів концепції базових потреб.

Ключові слова: сталий розвиток, соціальні складові, економічна політика, соціальна політика, досвід США.

Тарасенко Денис

ОПЫТ США ПРИ ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ПОЛИТИКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Актуальность изучения опыта использования зарубежными странами различных инструментов для внедрения концепции устойчивого развития обусловлена тем, что эта концепция сегодня является ведущей при формировании социально-экономического курса Украины. В статье проанализированы положительные результаты формирования социальных составляющих политики устойчивого развития Соединенных Штатов Америки с точки зрения имплементации полезного опыта в Украине. Прослежена эволюция экономической политики США - от либеральной в 1980-х годах к протекционистской во втором десятилетии нынешнего века; определены принципы экологической политики этой страны (равновесие расходов и прибыли в механизме экологического регулирования; здоровая конкуренция субъектов экологического бизнеса; экологическая ответственность правительств штатов и муниципальных органов) и источники ее обеспечения; охарактеризованы эффективные инструменты американской системы социального обеспечения и рынка труда, в частности страхование и федеральные программы социальной защиты.

Определено, что принятые в США методы и подходы к экологической и социальной проблематики для отечественного становления политики устойчивого развития могут быть полезными с точки зрения введения подробно проработанных инструментов экополитики и механизмов решения социальных и экономических проблем на региональном уровне. Ведь США и Украина имеют разные исходные условия внедрения концепции устойчивого развития. Если теоретической основой решения

проблематики устойчивого развития для США является концепции позитивной государственной социальной защиты и экономикоцентричного подхода, по которым экономическая мощь государства создает финансовые предпосылки решения проблем социального и природоохранного характера, то Украина с низким экономическим потенциалом лишь приближается к внедрению принципов концепции базовых потребностей.

Ключевые слова: устойчивое развитие, социальные составляющие, экономическая политика, социальная политика, опыт США.

Tarassenko Denys

US EXPERIENCE IN FORMATION OF SOCIAL STRUCTURAL POLICIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The urgency of studying the experience of using foreign countries to diversify the tools for implementation of the concept of sustainable development is due to the fact that this concept is today leading in shaping the socio-economic course of Ukraine. The article analyzes the positive results of the formation of the social components of the policy of sustainable development of the United States in terms of implementation of useful experience in Ukraine. The evolution of the US economic policy - from the liberal 1980s to the protectionist in the second decade of this century - has been traced, the principles of the country's environmental policy (balance of costs and profits in the mechanism of environmental regulation, healthy competition among environmental actors, environmental responsibility of state governments and municipal authorities) and sources of its provision; describes the effective tools of the American social security and labor market system, including insurance and federal social protection programs.

It is determined that the methods and approaches adopted in the USA for environmental and social issues for the domestic development of sustainable development policy may be useful from the point of view of the introduction of elaborated tools of ecopolitics

and mechanisms for solving social and economic problems at the regional level. After all, the United States and Ukraine have different starting conditions for the implementation of the concept of sustainable development. If the theoretical basis for addressing sustainable development issues for the US is the concept of a positive state of social protection and an economic-centered approach, under which the economic power of the state creates financial prerequisites for addressing social and environmental problems, then Ukraine with low economic potential is only approaching the introduction of the principles of the concept of basic needs.

Key words: sustainable development, social components, economic policy, social policy, US experience.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-9(261)-194-208

Постановка проблеми в загальному вигляді. Однією з успішних країн, яким вдалося напрацювати певний комплекс правил, що дозволяє використовувати наявні ресурси максимально ефективним способом без завдання шкоди природним екосистемам, є США. Отже, визначення позитивних результатів, освоєння прогресивних методів та підходів у формуванні соціальних складових політики сталого розвитку Сполучених Штатів Америки може бути корисним з точки зору імплементації корисного досвіду в Україні, що визначає актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове опрацювання концепції сталого розвитку та досвід її впровадження в США представлене роботами Дж.М. Занінетті [1], Дж. Блюїта [2], Пітера Роджерса [3], А. Рагамбі та Ф. Рубіка [4], які показують, як прийнятий у США після Другої Світової війни спосіб життя на основі необмеженого споживання землі, енергії та інших ресурсів досяг своїх меж і як ідея збалансованого розвитку суспільства отримувала все більше поширення і реалізовувалася у формуванні економічної, екологічної та соціальної складових розвитку країни.

Мета статті – дослідити позитивні результати формування соціальних складових політики сталого розвитку

Сполучених Штатів Америки з точки зору імплементації корисного досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сполучені Штати Америки – одна з найбільш етнічно строкатих і мультикультурних країн у світі, що склалося історично внаслідок великомасштабної імміграції з різних країн та континентів [6]. США мають найбільшу у світі економіку з найвищим ВВП, що становив у 2012 році \$15,653 трильйона (22 % номінального світового ВВП і понад 19 % глобального паритету купівельної спроможності). За прибутком на одного мешканця Штати посідають 11 місце у світі [7]. За даними Індексу економічної свободи: ВВП (1999) — \$ 8500 млрд. Темп зростання ВВП (1999) — 4 %. ВВП на душу населення (1999) — \$ 31201. Прямі іноземні інвестиції (1999) — \$ 119 млрд. Станом на 2009 рік: ВВП складав \$14.256 трлн, ВВП номінальний на душу населення — \$46,381. Індекс людського розвитку станом на 2010 рік має коефіцієнт 0.902, це дуже високий показник, за яким країна посідає 4 місце у світі [8].

Більша частина американського ВВП (78% у 2017 році) створюється в галузях сфери послуг, куди передусім відносяться освіта, охорона здоров'я, наука, фінанси, торгівля, різні професійні та особисті послуги, транспорт і зв'язок, послуги державних установ. На матеріальне виробництво (сільське господарство, промисловість, будівництво), таким чином, залишається 22% ВВП. У сфері сільського господарства створюється близько 1 % ВВП, а промисловість та будівництва дають сукупно 21% ВВП.

Зважаючи на такий яскраво виражений постіндустріальний характер американської економіки та її сконцентрованість на людському чиннику, сприйняття ідей сталого розвитку у США відбулося майже відразу після конференції в Ріо-92. Вже у цьому ж році в країні була створена президентська рада зі сталого розвитку, а за короткий час американському суспільству було запропоновано стратегію, яка містить чотири ключових блоки: забезпечення економічного росту як основи процвітання американської нації й підтримки економічних, соціальних та екологічних умов підвищення якості життя населення; підвищення конкурентоспроможності

американських товарів і послуг на світових ринках і на цій основі закріплення позицій США у світовій економіці; утримання лідируючих позицій із керування процесами розробки й проведення політики сталого розвитку, стандартів поведінки, торгівлі та зовнішньої політики; обґрунтування правомірності використання подвійного стандарту в системі міжнародних відносин, пов'язаних із переходом до сталого розвитку країн різних типів (індустріальних; тих, що розвиваються; країн із перехідною економікою) [9, с.84].

Сталий розвиток у США розглядається не лише з позиції забезпечення збалансованого різновекторного розвитку. Серед стратегічних цілей виділяється і підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках, і закріплення лідируючих позицій у глобалізаційних умовах. Ідеологія американської стратегії базується на намаганні відігравати провідну та керівну роль у розробці міжнародної політики сталого розвитку, передумовою чого є її потужність, багатство та технологічні можливості.

Особливе місце в концепції сталого розвитку США належить регіональному (внутрішньодержавному) рівню вирішення проблем. Вважається, що саме на цьому рівні можна вирішити соціальні й екологічні проблеми, адже вони мають прив'язку до певної території. Стратегічними завданнями на цьому рівні визнаються:

- оцінка економічної місткості та граничного антропогенного навантаження на природне середовище території;
- визначення регіональних потреб і наявних ресурсів для їх забезпечення;
- розробка регіональних стратегій сталого розвитку;
- удосконалення системи місцевого самоврядування на базі запровадження принципів сталого розвитку;
- залучення жителів регіону до розробки управлінських рішень регіонального розвитку та реалізації стратегії сталого розвитку, що передбачає розвиток освіти й науки, запровадження екокультури та виховання екосвідомості [10].

Економічна політика. Сучасна економічна стратегія США ґрунтується на ліберальній моделі; відповідно до неї уряд

здійснює економічну політику, теоретичною базою якої є монетаризм і яка найбільш послідовно втілюється в практику, починаючи з другої половини 70-х років минулого століття [18]. В основу базової ліберальної програми «Нові засади для Америки», реалізація якої розпочалася з 1981 року адміністрацією Р. Рейгана було покладено принципи всебічної підтримки приватного підприємництва при одночасному послабленні державного втручання в мікроекономічні процеси, а також пріоритет стимулювання пропозиції. Головним інструментом регулювання економіки було визначено податкову політику. Відповідно до прийнятого у 1981 році Закону про оподаткування до 28% знизився податок на доходи фізичних осіб, з 70 до 50% скоротилася максимальна податкова ставка на доходи з капіталу. У 1986 р. ці податки знову було знижено, а найменш забезпечені громадяни взагалі звільнювалися від сплати податків.

Застосування монетаристських заходів надало американській економіці нового імпульсу. Темпи зростання реального ВВП підвищилися до 3–4% на рік, знизилася інфляція й безробіття. У 80-х роках було створено 18 млн нових робочих місць – удвічі більше, ніж створили за цей час країни Західної Європи та Японії, разом узяті. Інвестиції в інформаційні технології зростали щороку в середньому на 13%.

«Рейганоміка» діяла ефективно майже до кінця 80-х років, коли виявився черговий спад в американській економіці. Темпи зростання виробництва різко знизилися. Державний бюджет зводився із значним дефіцитом (не в останню чергу – через зниження надходжень податків), сформувалося велике від'ємне сальдо платіжного балансу за поточними операціями. Погіршилося становище найбільш вразливих і незахищених верств населення через скорочення витрат на соціальні потреби. Інвестиційна активність у країні помітно впала [12].

Уряд Б. Клінтона повернув від монетаризму до політики, яку називають «неокейнсianством». Вона не передбачала такої жорсткої регламентації економічної діяльності, як класичне кейнсіанство, проте активізує роль уряду в економічній сфері. Головною метою уряду визначалося сприяння припливу інвестицій в економіку. Зросли обсяги державних вкладень в

основний капітал країни. Основна увага приділялася заохоченню інвестування в новітні галузі виробництва, які визначають науково-технічний прогрес. Збільшилися соціальні витрати держави, особливо на охорону здоров'я й освіту. Водночас підвищилися податки.

Успіх неокейнсіанської політики продемонструвала динаміка основних показників економіки в 90-х роках. Наприкінці десятиріччя вперше з'явилася тенденція зменшення державного боргу США – з 3,8 трлн дол. до 3,4 трлн дол. у 2000 р. [11]. Проте деякі експерти й політики висловлювали побоювання щодо перспектив подальшого безхмарного розвитку американської економіки. Її зліт у 90-ті роки, як вважав багато хто з них, ґрунтувався на нечуваному «бумі» інвестування в інформаційні технології. Коли цей «бум» мине через насичення ринку інформаційною технікою, то темпи американської економіки мають загальмуватися. Події 11 вересня 2001 р. (теракт) додали нервування й невпевненості щодо її розвитку.

Наступний президент США Дж. Буш-молодший повернувся до основних засад економічної політики свого батька, який був прихильником монетаризму. Його програма, яка також має назву «Нові засади», передбачала насамперед зниження податків, скасування податку на спадщину, ставки якого досягали 50%. Було встановлено податкові пільги на наукові розробки й дослідження. Бюджетна програма передбачала жорстку економію з метою подальшого скорочення державного боргу. На відміну від «рейганоміки», адміністрація Дж. Буша обережніше ставилась до скорочення витрат на соціальні потреби. Набула підтримки пенсійна система й система медичного обслуговування людей похилого віку «Медікейр». Розроблена програма освіти для дітей з бідних сімей.

Проте економічні програми уряду Дж. Буша не були виконані повністю. У зв'язку з активною участю США у війнах в Афганістані й Іраку різко зросли бюджетні витрати на армію. В 2004 фінансовому році (закінчився у вересні) дефіцит американського бюджету став рекордним – 413 млрд доларів (у той час як за уряду Б. Клінтона мав місце профіцит). В 2006 р., правда, цей дефіцит скоротився й становив 250 млрд дол.

Неприємним для подальшого розвитку американської економіки стає демографічний фактор: наближається час масового виходу на пенсію покоління так званого «бембі-буму» – людей, що народилися в перші повоєнні роки і становлять велику кількість. Вони вже не будуть сплачувати податки, але потребують соціальних пільг. З кінця минулого століття в США відбувається рішуча реструктуризація економіки. Енергійно форсується розвиток інформаційних технологій і програмних продуктів. Відбувається перехід до «індустрії інформації»; поряд з цим вживаються терміни «деіндустріалізація» й «делокалізація» стосовно американської економіки [12]. З одного боку, зростає попит на людей розумової праці високої кваліфікації; з іншого боку, постає проблема масової перекваліфікації робітників переробної промисловості. Так, ще в 50-х роках минулого століття в обробній промисловості працював кожний третій працюючий американець, а нині – лише кожний дев'ятий [12]. У 2007 р. промисловість США мала 20,6% частки ВВП, тоді як послуги – 78,5%. Серед американських економістів і політиків виникає побоювання, що індустрія поступово буде відходити з території США («делокалізація») в країни, що більш динамічно розвиваються (в НІК, БРІК), а американці будуть інформаційно обслуговувати чужу економіку.

Наступному президентові США Бараку Обамі довелося розпочати своє керування державою в умовах надзвичайно глибокої світової економічної кризи, яка розпочалася саме з американської фінансової сфери. Збанкрутувала низка великих банків і страхових компаній (зокрема, «Фанні Мей», «Фрейді Мак»); під загрозою банкрутства опинилися велетні автомобільної індустрії – «Дженерал моторз», «Форд». Одним з провідних напрямів виходу з кризи новий уряд вбачає підсилення ролі держави в регулюванні економіки. Були здійснені вливання значних державних коштів для рятування «хворих» банків та фірм.

Нині діючий американський президент Дональд Трамп – протекціоніст, що хоче захистити свою країну від конкурентів, тому ізолює її. Серед пріоритетів його політики – захист вітчизняного виробника, а отже дотація найбільш важливих для державної економіки галузей – автомобілебудування, сільського

господарства тощо; підвищення мита на закордонні товари; такий популярний серед виборців захід як зниження податкових ставок на доходи громадян. Застосування інструменту зниженого оподаткування, у результаті чого держава не дорахується мільярдів надходжень до бюджету, за задумом команди Трампа, має компенсуватися поетапним підвищенням податкових ставок на прибутки, отримані за кордоном, й зможе закрити лазівки у податковому законодавстві.

Екологічна політика. Державна екологічна політика США ґрунтується на ряді принципів: а) рівноваги витрат і прибутку в механізмі екологічного регулювання, який означає, що витрати на будь-які заходи не повинні перевищувати одержувані вигоди; б) активізації основних ринкових механізмів, який означає здорову конкуренцію суб'єктів екологічного бізнесу; в) децентралізацію державного регулювання, що означає переведення екологічної відповідальності на уряди штатів та муніципальних органів.

Згідно з останнім з названих принципів, у 1984 році Національним агентством з питань охорони довкілля США була розроблена концепція аудиту, на базі якою федеральні агентства різних штатів розробили власні програми екологічного аудиту, згідно яких екологічний аудит застосовується до підприємств-порушників екологічних норм, зокрема оцінюється: безпечність виробництва, рівень відходів, наявність та поширеність професійних захворювань, промислова гігієна, рівень забруднення конкретної природної локації тощо. Оцінюючи екологічний аудит США, дослідники зазначають, що він є не просто інструментом контролю за дотриманням закону, але й основою для розробки превентивних заходів, оскільки спрямований не так на покарання, як на виявлення екологічного правопорушення [11].

Основним джерелом фінансового забезпечення сталого розвитку є витрати підприємств на охорону довкілля, які становлять близько 60 % усіх природоохоронних витрат, частка державних витрат має тенденцію до зменшення. Усі природоохоронні витрати консолідуються на т.зв екологічних рахунках банків, і з них здійснюється фінансування заходів з

охорони довкілля й відновлення екосистем шляхом надання: субсидій, дотацій, грантів, позик тощо [12].

Соціальна політика. Модель соціальної політики Америки прийнято називати ліберальною [13] чи навіть «ультраліберальною» [14], бо вона спирається на таку цінність, як індивідуалізм, або «залишковою» (residual), бо держава надає лише мінімальну допомогу [15]. При цьому ставлення до отримувачів допомоги (нужденних) є доволі стигматизуючим, тобто принижуючим. Відомий британський фахівець із соціальної політики П. Спікер розцінює американську модель як «плюралістичну» [16], оскільки вона поєднує різнопланові державні, місцеві, комерційні та благодійні соціальні програми.

Структура уряду конкретного штату, котрий розробляє, координує й фінансує як власні соціальні програми, так і «адаптовані» до місцевих умов федеральні програми, певною мірою повторює склад федерального уряду.

Громадська думка прихильна до передачі штатам і органам місцевого самоврядування більших повноважень у питаннях внутрішньої політики, зокрема у сфері середньої та професійної освіти, боротьби зі злочинністю, тоді як за федеральним урядом, на думку громадян США, варто залишити захист прав громадян і зміцнення економіки [17].

Отже, притаманний США адміністративний федералізм на практиці означає, що значну частину бюджету соціальних програм контролюють штати. Тому, коли мова йде про так звані «федеральні програми» («Медікер», «Медікейд», TANF тощо), то насправді вони варіюються від штату до штату, який їх адмініструє. Більше того, до адміністрування однієї й тієї ж програми причетні різні відомства, як-от за соціальне страхування відповідають і Адміністрація з питань соціального забезпечення, і Міністерство фінансів, і Міністерство медичних та соціальних послуг, і Міністерство праці тощо.

У цілому американські федеральні програми соціального захисту поділяють на три групи: соціальне страхування, державна допомога та охорона материнства й дитинства. Окрім інструментів соціальної політики, властивих описаним раніше європейським моделям, у США до соціального захисту відносять допомогу з харчування та медичне забезпечення

вразливих груп населення. Після впровадження законодавства про особисту відповідальність в останні роки суттєво посилили вимоги щодо отримання інших видів допомоги, зокрема продуктових талонів і виплат у рамках додаткового соціального прибутку (SSI), медичного обслуговування для нужденних («Медікейд»).

Державна система соціального забезпечення фактично ґрунтується на страхуванні. У її рамках підтримують добробут майже 40 млн американців, – це найбільша у світі урядова програма соціального страхування з річними виплатами у понад 360 мільйонів доларів [14]. Вона поки що має прибуток, однак постаріння населення змушує фахівців і політиків обговорювати ідею її реформування [13]. Адже попри численні поправки, уточнення й доповнення, федеральні програми залишаються такими, якими вони були створені кілька десятиріч тому, і не зовсім відповідають соціально-економічній ситуації.

Щодо політики регулювання ринку праці, то варто відзначити, що в США, де уряд мало втручається в економічні аспекти діяльності підприємств і організацій, проголошено «політику рівних можливостей» при наймі на роботу, регулюють питання безпеки праці, заохочують роботодавців у найменш розвинутих регіонах чи регіонах із високим рівнем безробіття тощо. До характерних ознак американського ринку праці (та й стилю життя в цілому) належать висока мобільність робочої сили, часткова зайнятість, самозайнятість, а також зайнятість на такій роботі, котра є нижчою за кваліфікацію працівника з відповідно нижчою оплатою. Федеральному уряду та урядам штатів доводиться враховувати при плануванні соціальних програм таку своєрідність ринку праці. Втім, хоча 97 % усіх працюючих мають страховку від безробіття, 65 відсотків безробітних не отримувало допомоги в рамках соціального забезпечення [14]. Такі дані певною мірою можна вважати характеристикою ефективності цього різновиду соціального страхування на випадок втрати роботи.

Переосмислення цінностей та практики реалізації соціальної політики, яке відбувалося впродовж останніх десятиліть, полягало й у проголошенні ширшого залучення релігійних і приватних організацій, зокрема до надання

соціальних послуг. 2001 року в адміністрації претендента Дж. Буша було навіть сформоване спеціальне управління. Зараз також активно обговорюють ідеї комерціалізації й приватизації як соціальних служб, так і програми соціального забезпечення (страхування) [13]. Такі пропозиції мають і прихильників, і опонентів, котрі висувають різнопланові аргументи на користь реформування існуючої системи, щоправда, у різних напрямках.

Висновки. Проводячи паралель між США й Україною у вирішенні проблематики сталого розвитку, насамперед слід відмітити різні їх вихідні умови. Якщо теоретичною основою вирішення проблематики сталого розвитку для США є концепції позитивної держави соціального захисту й економікоцентричного підходу, за якими економічна міць держави створює фінансові передумови вирішення проблем соціального та природоохоронного характеру, то Україна з низьким економічним потенціалом лише наближається до запровадження принципів концепції базових потреб. Тому досвід США може бути корисний для вітчизняного становлення політики сталого розвитку з позиції запровадження детально пропрацьованих інструментів екополітики й механізмів вирішення соціальних та економічних проблем на регіональному рівні.

Література

1. Zaninetti, Jean-Marc 2010. Sustainable Development in the USA. DOI:10.1002/9780470611982
2. Blewitt J. Understanding Sustainable Development, *Routledge*, 2008. 304 p.
3. Rogers Peter P., Jalal Kazi F., Boyd John A. An Introduction to Sustainable Development, Continuing Education Division, *Harvard University*, 2006, 404p
4. Raggamby A., Rubik F. Sustainable Development, Evaluation and Policy-Making: Theory, Practise and Quality Assurance. Cheltenham: *Edward Elgar Publishing*, 2012. 336 p.
5. Doern G.B. Canadian Energy Policy and the Struggle for Sustainable Development. Toronto: *University of Toronto Press*, 2005. 341 p.

6. Adams, J. Q., and Pearlie Strother-Adams (2001). Dealing with Diversity. Chicago: Kendall/Hunt.

7. World Economic Outlook Database. International Monetary Fund. September 2011.

8. The Heritage Foundation, U.S.A. 2001

9. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. – М. : Изд-во КМК, 2002. – 444 с.

10. Вахович І.М. Закордонний досвід становлення регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2009. - Випуск 5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-rozvytku-ekonomiky-regionu/2009_5_1/1.pdf

11. Коленов О.М. Особливості формування та реалізації державної екологічної політики. Державне управління та місцеве самоврядування. 2014. Вип. 1(120) [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_01\(20\)/19.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_01(20)/19.pdf).

12. Проведення аналізу стану реалізації регіональної екологічної політики: заключний звіт з науково-дослідної роботи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.menr.gov.ua

13. Бечки М. Молодежь и помощь несовершеннолетним в США (общественные условия, учреждения и организации). – М., 1992. – 165 с.

14. Пороховский А.А. Рыночное развитие и государство // США: экономика, политика, идеология. – 1997. – № 7. – С. 5-14.

15. Хмель И.С., Горбик В.А., Социальная структура и социальная политика США, Великобритании, ФРГ, Франции, Канады. – К.: Наукова думка, 2009. – 403 с.

16. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. – К.: Фенікс, 2000. – 400 с.

17. Семигіна Т. Соціальна політика у глобальному вимірі. – К.: Пульсари, 2003. – 252 с.

9. Perekhod k ustoychivomu razvytyyu: hlobal'nyu, rehyonal'nyu y lokal'nyu urovny. Zarubezhnyy opyt y problemy Rossyy. – М. : Yzd-vo KMK, 2002. – 444 s.

10. Vakhovych I.M. Zakordonnyy dosvid stanovlennya rehional'noyi polityky finansovoho zabezpechennya staloho rozvytku. Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. 2009. - Vypusk 5. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-rozvytku-ekonomiky-regionu/2009_5_1/1.pdf

11. Kolyenov O.M. Osoblyvosti formuvannya ta realizatsiyi derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky. Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya. 2014. Vyp. 1(120) [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_01\(20\)/19.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_01(20)/19.pdf).

12. Provedennya analizu stanu realizatsiyi rehional'noyi ekolohichnoyi polityky: zaklyuchnyy zvit z naukovo-doslidnoyi roboty. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: www.menr.gov.ua

13. Bechky M. Molodezh' y pomoshch' nesovershennoletnym v SShA (obshchestvennyye uslovyaya, uchrezhdenyya y orhanyzatsyy). – M., 1992. – 165 s.

14. Porokhovskyy A.A. Рыночное развятие y hosudarstvo // SShA: ekonomyka, polityka, ydeolohyya. – 1997. – # 7. – S. 5-14.

15. Khmel' Y.S., Horbyk V.A., Sotsyal'naya struktura y sotsyal'naya polityka SShA, Velykobrytanyy, FRH, Frantsyy, Kanady. – K.: Naukova dumka, 2009. – 403 s.

16. Spiker P. Sotsial'na polityka: temy ta pidkhody. – K.: Feniks, 2000. – 400 s.

17. Semyhina T. Sotsial'na polityka u hlobal'nomu vymiri. – K.: Pul'sary, 2003. – 252 s.

20.09.2018